

Aanwezig: Van Amersfoort, Van Banning s.j., Berghuis, De Blaauw, Dijkstra, Dölle, Geljon, Guichelaar, Hilhorst, Hilhorst-Böink, Hokke, Hupsch, Van der Laan, Ledegang, Van Loveren, Mooij-Kemp, Op de Coul, Van Reisen, Rose, Roukema, Rouwhorst, Tevel, Vos, Van Vreeswijk, Westra, Witkamp, Zangenberg

Ochtendlezing

In de ochtend sprak **prof. Jürgen Zangenberg** (UL) over de [opgraving bij Horvat Kur](#) die hij de afgelopen twaalf jaar geleid heeft. Professor Zangenberg schetste allereerst de situatie in Galilea in de eerste eeuwen van onze jaartelling. De informatie over christelijke gemeenten na Christus' opstanding is gering, wel weten we dat het gebied van belang was voor de handel vanuit Syrië richting de kust. Op den duur komen in de bronnen verschillende Joods-christelijke groepen naar voren, waarvan niet zeker is of ze onafhankelijk van elkaar of in gezamenlijkheid opereerden. Als pelgrimsoord blijft Galilea een tijdlang onder de radar (de pelgrim van Bordeaux, bijvoorbeeld, beschrijft het niet), maar gedurende de tweede helft van de vierde eeuw vervult het deze functie zeker. Uit die periode zijn de nodige archeologische resten over. Bekend is bijvoorbeeld de octagonale kerk uit de vijfde eeuw die het "huis van Petrus" memoreert. Ook kloosters komen er steeds meer. Hoewel de opgraving beoogde een alledaags dorp bloot te leggen, werd na de vondst van een synagoge besloten de focus daarnaar te verleggen om meer te weten te komen over de joods-christelijke verhoudingen in Galilea in de vroegchristelijke tijd. Onder de opmerkelijke vondsten in de synagoge zijn een stuk mozaïek met een Aramese inscriptie van de schenker en een deel van een afbeelding van een menora *in situ* en een tafel met decoratie. Een munt in het pleisterwerk onder het mozaïek stamt uit de jaren 335-337 en biedt aanknopingspunten voor een datering. Ondanks wettelijke bepalingen om Joodse bouwactiviteiten te bemoeilijken, wijst de synagoge erop dat er in de praktijk wel degelijk een zekere competitie in kerken- vs. synagogegebouw was. Het dorp kende een bloeiperiode van de vierde tot zevende eeuw, waarna het om onbekende redenen werd verlaten.

In memoriam

Aan het begin van de middag zijn twee treffende en waardige in memoriams gehouden voor de leden die ons onlangs zijn overleden. Paula Rose sprak een in memoriam uit voor Jan den Boeft en Liuwe Westra herdacht Theo Korteweg.

Middaglezing

's Middags gaf **prof. Riemer Roukema** (PThU) een uiteenzetting over de visie op de verlossing van Christus in het vroege christendom. De verlossing was op zichzelf uiteraard geen punt van discussie, maar over de wijze waarop men zich haar moest voorstellen bestonden uiteenlopende ideeën. Zo vroeg men zich af op welk moment Christus Gods Zoon werd. Roukema ging met name in op de vraag hoe men de totstandkoming van de verlossing uitlegde. Een uitgewerkte theorie daarover in het Nieuwe Testament ontbreekt, hetgeen bijdroeg aan het debat in de vroege kerk. Irenaeus, bijvoorbeeld, stelde dat de zielen moesten worden vrijgekocht van de duivel. Christus verzoende de Vader. Origenes gaat ook uit van een loskoping van de zielen uit handen van de duivel, maar geeft ook aan dat de kwestie in haar finesses iets onbenoembaars is. Gregorius van Nyssa werkt, op basis van Origenes, het idee van de bedrogen duivel uit: de duivel denkt te triomferen door Christus' dood, maar ervaart dan dat diens macht voor hem te groot is en dat de poorten van het dodenrijk erdoor worden opengebroken. Gregorius van Nazianze postuleert dat het offer van de Zoon er is omwille van de *oikonomia*, maar problematisch is dat dit een macht boven God lijkt te zijn. Ook deze kerkvader stelt uiteindelijk voor de kwestie als onkenbaar te beschouwen. Hoewel uit de Hebreeënbrief spreekt dat het offer van Christus voor God was, bestonden daarnaast dus ideeën over een offer aan de duivel. Dit kan verklaard worden als een denken vanuit de antieke offerpraktijk, waarin aan heidense goden werd geofferd. Er blijken verschillende visies naast elkaar te hebben bestaan en een dogma ten aanzien van deze vraag is nooit ontwikkeld. Het lijkt er daarom op dat vroegchristelijke denkers de vraag naar Christus' verlossing niet precies hebben kunnen beantwoorden.

Bestuursmededelingen

- ✚ We mogen twee nieuwe leden verwelkomen: Remco Guichelaar en Piet Hein Hupsch.
- ✚ Ons lid Arie Akkermans is onlangs getroffen door een hersenbloeding. Hans van Reisen meldt dat hij het naar omstandigheden goed maakt. Belangstelling wordt zeker op prijs gesteld, maar voor bezoek is het zaak van te voren contact op te nemen met de afdeling van het revalidatiecentrum waar hij is opgenomen:
Vivent Maria-oord, Afdeling Heeseind, Unit 3
Vliertwijksestraat 369
5244 NJ Rosmalen
088 163700
- ✚ De congresbundel van het vorige congres wordt naar de uitgever verzonden
- ✚ Het volgende lustrumcongres met als thema *Job in het vroege christendom* zal worden gehouden op 24-25 september 2021
- ✚ het bestuur heeft definitief besloten de website geschikt te laten maken voor gebruik op andere apparaten dan desktopcomputers en een database met bibliografische gegevens van Nederlandse vertalingen van Latijnse patristieke

teksten toe te voegen. Leden worden opgeroepen om vertalingen binnen deze categorie die hen ter ore komen (met name als het geen boekuitgaven of vertalingen in *Hermeneus* en *Lampas* betreft en in het bijzonder voor de periode 2003-heden) door te geven aan Nathan Witkamp en/of Roald Dijkstra

- ✚ de presentielijst ter vergadering wordt wegens overbodigheid afgeschaft
- ✚ leden kunnen nieuwe publicaties (boeken en boekdelen) indien gewenst aanmelden bij de secretaris, die ze op de website zal opnemen. Zie: <https://www.oudchristelijkstudien.nl/van leden>

Aanvullende mededeling van de secretaris

Het nieuwe e-mailadres van de secretaris is roald.dijkstra@kuleuven.be.

Uitgaven

Op de boekentafel lagen vier nieuwe uitgaven:

Petrus in Rome. Een historische gids tot de oudste Petrustradities van Roald Dijkstra en Dorine van Espelo (Garant)

Micah in Ancient Christianity: Reception and Interpretation van Riemer Roukema (De Gruyter)

Rein van ziel en lichaam. Vroegchristelijke discussies over procreatieve onreinheid van vrouwen en mannen en hun liturgische participatie van Marian Geurtsen

Door Christus aangesproken. Een ontmoeting met de Vroege Kerk onder redactie van Nathan Witkamp en Marten van Willigen (Jongbloed)

Niet alleen ter inzage maar ook ter medeneming was een collectie boeken over Origenes, die via bemiddeling van Riemer Roukema aan leden van de Stichting werd aangeboden.

Komende vergaderingen

De volgende vergadering staat gepland voor **7 maart 2020**. Sprekers zijn: prof. dr. Gie Vleugels (ETF Leuven) en dr. Klazina Staat (Universiteit Gent). Vanaf de najaarsvergadering van 2020 zullen beide vergaderingen steeds op de **tweede** zaterdag van maart respectievelijk oktober plaatsvinden (in het najaar wordt dat dan 10 oktober 2020). Afgelopen paar keer was deze datum in de Bergkerk niet altijd beschikbaar.

Hartelijke groet,

Roald Dijkstra (secretaris)

Contact: roald.dijkstra@kuleuven.be / 06-20534884

Dit verslag is ook te vinden op <https://www.oudchristelijkstudien.nl/>.